

Alfred Birney

De tolk van Java

Waarin de herinneringen van een kamerolifantje,
de memoires van een oorlogstolk gehamerd
op een schrijfmachine, onderbroken met verhalen,
brieven en gemopper van de oudste zoon,
becommentarieerd door zijn broer

DE GEUS

De auteur ontving voor het schrijven van dit boek een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

© Alfred Birney, 2016

Omslagontwerp en -illustratie Berry van Gerwen

ISBN 978 90 445 3644 7

NUR 301

Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van De Geus BV, Postbus 1878, 4801 BW Breda, Nederland. Telefoon: 076 522 8151.

Internet: www.degeus.nl.

Meer weten over onze boeken en auteurs? Meld u dan aan voor onze nieuwsbrief via www.degeus.nl of volg ons via social media:

De_Geus

DeGeusBreda

Gitaar en schrijfmachine

Als jongeman zag mijn vader in Soerabaja de ‘vliegende sigaren’ van de Japanse luchtmacht zijn ouderlijk huis aan puin bombarderen, hij zag Japanse soldaten burgers onthoofden, hij werd gemarteld wegens sabotage in dienst van het zogenoemde Vernielingskorps en in een ijzeren kist onder de brandende zon te smoren gelegd, hij zag Japanse soldaten Australische krijgsgevangenen in open bamboekisten aan de haaien voeren, hij zag Punjabisoldaten in Engelse dienst Japanse soldaten besluipen en ze de strot doorsnijden, hij hoorde over de dood van een neef aan de Birmaspoorlijn, hij hoorde hoe zijn lievelingssoom door Japanse soldaten was doodgemarteld op het landgoed van zijn vaders familie, hij verraadde de Japanse vriend van zijn zuster, die als animeermeisje aan de kost kwam, hij wees de geallieerden de weg in de hitte van de Javaanse Oosthoek, waar opstandige Indonesiërs ondersteboven hangend aan de enkels werden verhoord terwijl hij optrad als tolk en de schrijfmachine hanteerde, hij hielp de geallieerden met het platbranden van *desa's*, hij zag brandende opstandige jongelingen schreeuwend van de pijn hun eenvoudige huisjes uit rennen en overhoopgeschoten worden, hij leerde schieten en doorzeefde op een treinstation een vrouw en zuigeling achter wie een Javaanse vrijheidsstrijder zich had verscholen, hij kreeg als hoofd van de afdeling Verhoor van Gevangenen in Djember de hardnekkigste zwijgers aan het praten, hij reed met een pantserwagen op een landmijn en stortte tachtig meter een ravijn in, hij kreeg het bevel van een Hollandse adjudant om het transport te begeleiden van honderd gevangenen van de stadsgevangenis van Djember naar het station Wonokromo en mocht aan het einde van de veertien uur durende rit

zesenveertig lijken van gestikte mensen uit de goederentrein slepen, hij vond een Indo-vriend* terug die zichzelf voor de kop had geschoten nadat hij had ontdekt dat zijn meisje met een Hollandse soldaat het bed had gedeeld, hij maakte tijdens de Bersiap* jongens af met wie hij nog een appeltje te schillen had, maar het ergst van alles vond hij dat tijdens de Eerste Politionele Actie de hals van zijn gitaar brak.

Of ben je dat laatste vergeten, Pa, omdat je het misschien verzonnen had?

Het gebeurde tijdens het passeren van twee elkaar tegemoetkomende konvooien. Iemand hield de loop van zijn mitrailleur niet binnenboord en jij de hals van je gitaar niet. De mitrailleur was van onbekende makelij, je gitaar een originele Amerikaanse Gibson, de droom van elke Indo, een instrument waar alle grootheden op speelden, een juweel waarvoor je zelfs het mooiste meisje van de krokodillenstad zou inruilen.

Je was een grote man voor me, en een angstwekkende verschijning, toen je me dit lachend vertelde in een kille Hollandse huiskamer. De gitaar had jou en je kornuiten vergezeld, al schrijf je er nergens over, en zo lang het instrument leefde, leek de oorlog op een gezellig schoolreisje: beetje rondlopen, beetje keten, beetje kanen, lekker krontjongen* in de desa en gluren naar vrouwen die zich wassen in de rivier, al die schelmenverhalen die ik als kleine jongen avond na avond van jou moest aanhoren. Boven het voeteneinde van je bed in Soerabaja had het portret van de Koningin der Nederlanden gehangen, terwijl die makkers van je, met die groene baretten, pin-ups op hun tanks plakten. Jouw grote droom was voor hen een aardig betaalde klus, en voor de gekken onder hen een avontuur. Die mariniers van het eerste uur waren opgeleid in Amerika, en hielden in jouw ogen. Hardleers als jij bent, zou je je hele leven naar

* Zie het Glossarium op p. 535.

die idiote Amerikaanse speelfilms blijven kijken waarin oorlog voor helden is en vrede voor lafaards. Je weigerde volwassen te worden, je bent altijd die jongen van twintig gebleven, niet?

Film

Op een avond, ik was een jaar of achttien, nam je me plotseling mee uit, een zeldzaamheid. Nou ja, ik had vijf jaar lang niet bij je in huis gewoond, was op mijn dertiende door de Kinderbescherming bij jou weggehaald en, om met jou te spreken, naar een 'internaat gedeporteerd'. Ik at er Hollandse kost en toch vond de Kinderbescherming het passend om na die jaren in het internaat broer Phil en mij in een Indisch kosthuis te plaatsen. Onze hospita liep daar rond alsof ze nog in het koloniale Indië leefde. Wat een idiote manier van doen van die Kinderbescherming was dat. Je wordt eerst vijf jaar lang onder de Hollandse knoet opgevoed en vervolgens naar een tempo-doeloeffamilie gestuurd. Tijdens jouw bezoeken in het internaat had je aldoor gezegd dat je je kinderen terug wilde, je riep ons strijdvastig toe dat je de ene na de andere rechtszaak voerde, dat wij bij jou hoorden, dat wij 'jouw bloed' waren en ga zo maar door. Ondanks de waarschuwingen van broer Phil besloot ik dat benauwde Indische kosthuis te ontvluchten om te gaan naar waar ik volgens jou thuishoorde. Ik nam de tram naar Hollands Spoor, stapte op de bus en belde na een rit langs Voorburg en Leidschendam aan in een akelig schoon portiek in een nieuwbouwwijk in Voorschoten, op een kilometer afstand van mijn oude internaat. Je opende de deur en als welkomstgroet sprak je de onvergetelijke woorden:

'Waarom heb jij mij verlaten?'

Zoiets vroeg Jezus ook eens aan God de Vader. Je sliep met de Bijbel onder je kussen, mafkees. Het ergste was nog dat ik werkelijk geloofde dat ik je had verlaten. Wat deed die foto van mij eigenlijk tussen die bijbelse bladzijden? Fungeerde ik als boekenlegger omdat je even je dolk niet bij de hand had? Je wou me toch niet wijsmaken dat je voor me bad, hè? Later heb ik nog gedacht dat je mijn foto met naalden doorstak. Toen ik dat aan twee Amerikaanse hippievriendinnen vertelde nadat ik je huis was ontvlucht, begonnen ze te huilen. Ze dachten dat ik gek geworden was, al wisten ze dat jij ook niet helemaal goed snik was. Toen ik ze een keertje bij je binnenliet, joeg jij ze onmiddellijk het huis uit, gewoon omdat ze er in jouw ogen liederlijk uitzagen. En een vriend van me, half Amerikaans half Nederlands, werd ook meteen het gat van de deur gewezen. Omdat hij zwart was, achterlijke racist die je bent. Die vriend zei later tegen me dat je gek was. Zoals Ma dat altijd had geroepen. Ik wilde dat toen liever niet geloven, en ik vrees nu nog niet.

Je nam me dus mee uit. Het was op een doordeweekse avond, op een dinsdag, zo'n dag waarop vrijwel geen hond naar de bioscoop ging. We namen de bus in Voorschoten, stapten uit bij station Den Haag Staatsspoor en liepen van daar naar bioscoop Odeon aan de Herengracht. Er speelde een Amerikaanse film waarin vijf ter dood veroordeelden hun laatste kans op gratie kregen als ze een belangrijke professor uit Vietnam zouden bevrijden. Het gespuis maakte de jungle van Vietnam onveilig op hun motorfietsen. Een voor een gingen ze eraan, maar de professor werd gered. Gebiologeerd keek je naar het doek, met nog een paar eenzame simpele zielen, die verspreid over de filmzaal zaten. Je was een jaar of vijfenveertig, je had de leeftijd bereikt voor reflectie, voor zelfinzicht, maar je zat als een jochie naast een zoon die een gruwelijke hekel had aan motorfietsen, die zijn ogen dichtkneep als er iemand aan flarden werd geschoten of iemand ondersteboven aan een liaan

omhoog werd geslingerd en werd gespietst aan een schild met puntige bamboesperen. Doeltreffende boobytraps maakten die Vietnamezen! Hoe gruwelijk ook, ik koos heimelijk partij voor de onderdrukten, voor mijn zogenaamde broertjes op het witte doek, terwijl jij de kant koos van die stomme yankees. Ik voelde me ongemakkelijk naast je, en misschien voelde jij je ook wel ongemakkelijk naast mij. We zwegen onderweg in de bus terug naar Voorschoten. Ongetwijfeld was het jouw bedoeling geweest om mij uit mijn isolement in die zelfmoordflat van je te halen, waar ik overdag niets anders deed dan naar de radio luisteren terwijl jij naar je werk was en ik bij god niet wist wat ik met mijn leven moest. Wat een afgrijselijke forensenbuurt was dat: drie portiekflats in een U-vorm aan de Puccinidreef in een dorp tussen Leiden en Den Haag, bevolkt door eenzame mannen en vrouwen, forensen die elkaar op straat niet durfden aan te spreken en 's avonds in hun eentje televisie zaten te kijken.

Zeg, Pa, het leven is nog altijd zo in Holland. Dank voor je keuze voor dit koude land, waar het goed is zolang je geen warmte zoekt. Wijs van je om je laatste jaren in Spanje te slijten. Of is het uit lafheid? Ben je bang dat wij je wat aan komen doen? We zijn nog altijd met ons drieën, makker. Alleen wat groter en sterker dan toen we knaapjes waren. Ik ben een redelijke jiuujitsu-uka, Phil is een moordmachine met een paar zwarte banden uit verschillende gevechtdisciplines en Arti is een straatvechter. Nou, daar ben je mooi klaar mee. Ik hoorde dat jij in je laatste Hollandse jaar in die andere zelfmoordwijk, die van Haarlem-Zuid, met een bijl onder je bed hebt geslapen. Je was namelijk bang dat Arti jou de hersens in zou komen slaan. Ik hoorde het van Ma en zij had het van een van je dochters, waarschijnlijk van Mil, je lievelingetje dat de naam kreeg van de een of andere Australische jeugdliefde van je op Java. Achteraf gezien heb je nog geluk gehad dat ik zo laat in mijn leven gevechtskunst ben

gaan beoefenen. Ik ben niet moordzuchtig, Pa, maar je hebt het wel verdiend om alsnog door mij eigenhandig het ziekenhuis in te worden geslagen. Een kwarteeuw lang zuchten onder jouw rigide tucht en paranoia en vervolgens een kwarteeuw lang aan een onvoltooid boek daarover werken lijkt een aardige balans, maar ik had liever een halve eeuw compleet geleefd en een jaartje in de gevangenis gezeten wegens ernstige mishandeling van een oud-marinier. Helaas ben ik een edel mens, die de zachte weg bewandelt van de samoeraï met de pen en die met zijn gitaar mensen tevreden doet glimlachen. En helaas ben ik een van die nieuwsgierige naturen die zo naïef zijn te denken een volslagen gekke fascist te kunnen doorgronden. Misschien verdien je het ook wel, al is het maar dat jouw papieren standbeeld die leugenachtige Nederlandse geschiedenis een smoel kan geven.

Een regisseur beitelte aan het einde van zijn film de koppen van de helden in de wolken:

THE END

(met bombastisch muzikaal slot)

Je hebt vast weleens je eigen smoel in die wolken gezien, in die jongensdromen van je. Maar de hemel in oorlogsfilms, waar helden naar afreizen, die bestaat alleen in Hollywood, Pa.

Toen ik twaalf was gaf je me een pen, een echte vulpen, een Hoover, met inktpot en een inktlap. Je gaf me die pen uit schuldgevoel, nadat je me de trap op en af en weer op had geschopt in die ellendige eengezinswoning van ons daar ergens in dat Den Haag-Zuidwest, een goedkope wijk die een halve eeuw later wordt bevolkt door de paria's van de maatschappij. Toch wist je wat je deed door mij die pen te geven. Je zag meer in me dan je ooit had laten blijken, met die indirecte Aziatische maniertjes van je. Verder overstelpte je me in mijn twaalfde

jaar met boeken over de oorlog. Veel zwart-witfoto's van vliegdekschepen, straaljagers, bommenwerpers. Ik kon er werkelijk geen schoonheid in ontdekken, Pa. Later, veel later, bleken die geschiedenisboeken geen van alle te deugen. Propagandazooi. Verheerlijking van de technische vooruitgang van moordmachines. Verhullende termen voor een koloniale oorlog: de Politionele Acties. Geen wetenschapper, journalist of schrijver die dat uit die flutschoolboeken krijgt. Voor Neerlands koloniale geschiedenis hebben ze aparte boekenkasten ingericht. Er zijn er trouwens nogal wat die vinden dat onze geschiedenis begint bij wo II. Voor die lui is de rest 'antieke geschiedenis'. En daar moet ik dan tussen leven. Wat een straf is dat. Ze denken dat de Tweede Wereldoorlog ophield op de 5de mei in het jaar 1945. Dat klopt ja, voor Nederland achter de duinen.

Zeg, Pa, je moeder was toch een Chinese? Dus jij bent een halve Chinees. En ik een kwart Chinees, die de weg in zijn DNA volgt met het snuffelen in de *I Tjing*, dat raadselachtige *Boek der Veranderingen*. De *I Tjing* zegt ergens in Hexagram 29: *Want alleen door herhaling neemt de leerling de stof in zich op*. Helaas kennen ze hier in Holland geen kritische zelfreflectie. Ze leuterden maar wat over slaven, koelies, gastarbeiders en de kinderen van de koloniale liefde. Ooit verspreidden ze jullie eerste generatie Indischen* over gans het land: in elke straat één Indische familie was zo'n beetje het quotum in de jaren vijftig. Ze hadden jullie beter in een getto kunnen stoppen. Den Haag-Zuidwest zou een populaire wijk zijn geworden, met ons, de volgende generaties, als de laatste resten gemixt tropisch Nederland achter de ramen en op de balkonnetjes, met elke zaterdag een braderie met Hawaïaanse muziek, indorock, vliegeren en lootjes trekken. Nu wonen de 'allochtonen' er bij elkaar, en hinderlijk veel politieauto's patrouilleren in de straten.

Beerput

Het zuiden van Nederland was nog niet bevrijd door de geallieerden of de oude slogan *Indië verloren, rampspoed geboren* galmde als een mantra door het land. De eerste scheepsladingen met oorlogsvrijwilligers, genoemd ovw'ers, geworven in Brabant en Limburg, bleken niet voldoende en na een grondwetswijziging waren dienstplichtigen de klos. Onder die jongens bevond zich mijn oom Jan van moeders kant. 'Ons Jan', zo genoemd in het Helmondse, kwam tegen zijn zin als soldaat in de zelfgeproclameerde republiek Indonesië terecht en wendde direct na aankomst buikkrampen voor, misselijkheid, hoofdpijnen en een volslagen afkeer van de tropische hitte.

Mijn vader was een jaar of twintig toen hij in zijn geboorteplaats Soerabaja de pantserwagens van de geallieerden binnen zag rijden en zich als tolk aanbood. Na de Japanse capitulatie, toen de Nederlanders het stokje van de geallieerden kwamen overnemen, trok hij op met de mariniers. Nederlandse jongens spelen domme bijrollen in zijn heldenverhalen, anders dan de Britse en Australische en bovenal de Ghurka's die hij had meegemaakt. Die stomme Belanda's* staken doodleuk een sigaret op in het pikkedonker met de Indonesische vijand op een steenworp van ze vandaan. Dorpjes platbranden viel niet onder de noemer heldenverhalen, dat was gewoon marinierswerk, er school geen romantiek in. Romantiek kwam pas tot leven wanneer werd besloten om een dorpje juist níet plat te branden.

'Niet doen, er zit een liefde van mij daar in die kampong!'

'Hé, daar zit een meid die beweert een kind te hebben van een neef van me, haha! Die Belanda's naaien ook maar raak hier. Mogen wij Indo's dat dáár ook in Holland? Vreemd is het wel dat die Belanda's hun vrouwen niet slaan. Hoor je dat? Die Belanda's slaan hun vrouwen niet, in Holland slaan de vrouwen hun mannen! Die meiden daar hebben haren op hun tanden, adoe!'